

Barbora Kubátová

Rodinná paměť v 19. století

Funkce a obsah rodinné paměti v prostředí českých středních vrstev v letech 1800–1914

(Posudek oponenta disertační práce)

a.

Téma disertační práce Barbory Kubátové považuji za dobře zvolené, aktuální z hlediska rozvíjejících se paměťových studií i praktické a užitečné zasazením do v této perspektivě stále nedostatečně reflektovaného „dlouhého“ 19. století. Na druhou stranu se ale jedná i o téma náročné konceptuálně (práce vychází ze zápisků či vyprávění, pocházejících vesměs z 19. století, často ale editovaných až ve 20. století, které jsou reflektovány v perspektivě 21. století) i metodologicky. Obtížnost hledání metodologických opor v situaci, která nenabízí dostatek prověřených postupů, dokumentují úvodní kapitoly práce, na některých místech působící až poněkud nepřehledně; velmi pozitivně ale kvituji, že autorce se v prostředí ohledávajícím téma paměti, resp. pamětí z perspektivy sociologizující, psychologizující, literárněvědné, ale i z hlediska historické demografie, mikrohistorie, dějin každodennosti, kulturních dějin atd. podařilo nalézt praktická teoretická východiska – v Halbwachsově konceptu kolektivní paměti, v Allportově klasifikaci motivací pisatelů pamětí či v kategorizaci funkcí a typů rodinné paměti podle Anne Muxelové. Za perspektivní považuji také ve vztahu k tématu ojedinělý pokus o využití konceptu place identity. Pokud jde o domácí podněty, opírá se autorka přirozeně o práce své školitelky, ale reflektuje i texty Eduarda Maura, Radmily Švaříčkové Slabákové a dalších historiků.

Pečlivou metodologickou přípravu, zohledňující např. genderové a sociální hledisko, časový odstup od událostí, jež paměti zobrazovaly, či problémy spojené s verifikovatelností vzpomínek (nestabilita paměti, stylizovanost zápisu) oceňuji rovněž v následující kapitole, vymezující pramennou základnu práce. Za otázku ale považuji – při konstatované žánrové heterogenosti vybraných textů (rodové kroniky, rodinné memoáry, vzpomínky obsažené v individuálních pamětech) – šíři zvoleného záběru: Nelimituje různorodost výchozích textů průkaznost závěrů práce? Nevedla by analýza souboru úže vymezeného (např. právě

z genologické perspektivy) k jednoznačnějším výsledkům? A naopak: Nenabídl by širě koncipovaný soubor výsledky průkaznější a přesvědčivější? – Jako „rodinné vzpomínky obsažené v individuálních pamětech“ (a tedy jako potenciální součást práce) by bylo možno např. klasifikovat nejen obsáhlé kapitoly ze vzpomínek literátů (J. V. Friče, V. V. Tomka, Josefa Holečka, Antala Staška, Ladislava Quise, Jaroslava Kvapila, J. S. Machara, F. V. Krejčího, V. V. Štecha, Karla Sezimy, Hanuše Jelínka a dalších), ale i části vzpomínkových textů např. Aloise Beera, Šimona Welse, J. E. Kosiny.

Pokud jde o kontextově zaměřené kapitoly, z hlediska literární historie považuji za poněkud problematický oddíl Literární kontext. Rozpaky vzrůstající se měšťáka před nutností veřejné (sebe)prezentace lze sice pojmenovat slovem *biedermeier*, ale sotva lze souhlasit s vymezením *biedermeieru* jako „literárního stylu“ (např. s. 238) – zvláště bývá-li sám konvenčně definován stylovou konfuzností. Podobně – bez zřetele k proměnlivosti a podmíněnosti jejich definic – autorka pracuje i s uměleckými směry, jako byly romantismus, realismus či impresionismus. Práce by měla důsledněji zohlednit, že se jedná vlastně jen o kulturní konstrukty – srov. např. na s. 63: vznikl-li Manifest české moderny „v opozici vůči realismu“, jak je možné, že jeho signatáři byli realističtí spisovatelé Machar či Mrštík? (Ostatně realismus Macharův a Mrštíkův, ale např. i Masarykův či Hostinského představují koncepty značně odlišné.)

b.

Další obsáhlá část práce je složena z charakteristik jednotlivých vzpomínkových textů, často poněkud stereotypních. Domnívám se (jedná se ovšem pouze o návrh), že práci by prospělo, kdyby se autorka místo někdy málo obsažných definic typu „autor je zdatným vypravěčem, jeho styl je čtivý“ („čistý“, „srozumitelný“ atp.) pokusila využít dostupné literárněvědné terminologie (přímá x nepřímá charakteristika postav, homodiegetický x heterodiegetický vypravěč, fokalizace, chronologické x achronologické podání /analepse, prolepse/, digrese, elipsa atp.).

Za zdařilé naopak považuji následující, klíčové části práce, v nichž jsou definovány nejvýznamnější hodnoty rodinné paměti v české společnosti 19. století. Jako první je takto identifikována pracovitost (měla by ovšem být zřetelněji odlišena od „havlíčkovské“ čínorodosti), jako další potřeba (sebe)vzdělávání. Jestliže tyto hodnoty lze považovat za významné sebeidentifikační znaky vznikající národní společnosti, v případě jiných (vlastenecké cítění, skromnost a obětavost) by bylo třeba brát v úvahu i kontext: veřejně deklarované a citově prožívané vlastenectví charakterizovalo v první řadě rodiny, které byly

s jeho ideály existenčně spjaté, odpor k maloměšťáctví byl zase často jen příznakem snahy odlišit se od obecně nízkého kulturního nivó. Citlivě sepsaná kapitola o emocích v rodině se opírá o poněkud zjednodušující představu, že „manželství bylo [v 19. století] obchodní dohodou“ (s. 188). To ale, domnívám se, platilo pouze situačně, v průběhu celého století se navíc uplatňoval kulturní koncept „romantické lásky“, postupně integrovaný do povědomí všech vrstev společnosti. Kapitola dokládající zrod kultu domova jako prostoru bezpečí a jistoty je doplněna nápaditými postřehy i na téma procházek, letních bytů či stěhování. Závěrečné oddíly, věnované relacím mezi pamětí a rodinnými rituály, motivacím vzniku a vydání pamětí, vztahu k historickým osobnostem či událostem atp. působí už spíše jen jako doplnění předchozího textu.

c.

Posudek oponenta by měl být především kritickým zhodnocením disertace, proto bych se v jeho poslední části chtěl konkrétně zmínit především o některých polemických místech, nepřesnostech či nesrovnalostech práce.

Kapitola Pohled sociologie zdařile charakterizuje proces proměny „horních vrstev“ společnosti v Čechách s důrazem na střed 19. století. Proto považuji za poněkud zarážející, že politicky, kulturně, ale i ekonomicky dominantní české rodiny druhé poloviny století (např. Riegrovi, Braunerovi, Fričovi, Grégrovi) jsou v práci spojovány spíše se „středními (resp. vyššími středními) vrstvami“. Domnívám se, že v rámci utvářející se společenské hierarchie právě ony představovaly její nově zformovanou nobilitu.

Představa, že „konzumní četba a výsostné výkony“ se v prvních desetiletích 19. století „pěstovat neměly“ (s. 61) neodpovídá rázu doby, definované mj. rozkvětem produkce drastických rytířských povídek, sentimentální četby či kramářských písní (a z druhé strany spojované s počátky tak výsostných žánrů, jako byly veršovaný epos či romantické drama).

Boom memoárové literatury, trvající vlastně po celou první polovinu 20. století, není nutné vysvětlovat „potřebou vzpruhy“ za světových válek či „rozvojem bulvární žurnalistiky“ (s. 96, 126, 242), domnívám se, že mohl být dán prostým souběhem okolností – postupně se uzavírajícími osudy prvních generací významných vlasteneckých osobností a vzrůstající vzdělaností generací jejich potomků, schopných osudy předků a předchůdců literárně zaznamenat. V této optice doporučuji zvážit i představu národa, který „dychtil po detailech z osobního života Vrchlického“ (s. 102). Vzpomínky Evy Vrchlické *Dětství s Vrchlickým* vyšly poprvé v roce 1939, ale už roku 1922 přežívalo básníkovu dílo podle F. X.

Šaldy pouze „v literárních seminářích“, kde se na něm „obřejlení mládenci a krátce ostříhané panny“ učili literární vědě, „jako se medik učí na mrtvole anatomii“ (*Tvorba* 1922).

Negativní hodnocení Boženy Němcové babičkou Marie Gebauerové („špatná ženská“) žádným způsobem nedokládá, že v rodině Gebauerové „nebylo české národní uvědomění nijak valné“ (s. 97); zmíněné skutečnosti spolu prostě nesouvisí. Na s. 140 zase autorka soudí, že návštěvy hostinců nebyly považovány za „příliš reprezentativní“, a proto jsou v pamětech zmiňovány minimálně. Nejen podle Macury se ale hospodská kultura třicátých a čtyřicátých let utvářela právě v kontextu reprezentací vlasteneckých postojů – a ve druhé polovině století se stala jejich konvenční deklarací. (Oba příklady uvádím především jako doklad autorčina občasného sklonu k paušalizujícím nebo zjednodušujícím závěrům.)

Pokud autorka píše o skromnosti jako o charakteristické hodnotě české společnosti, bylo by vhodné odlišit „bolzanovskou“ asketickou skromnost Purkyňovu od ustrašené skromnosti zvolna se emancipující české buržoazie, která byla často motivována skutečně jen maloměstskou potřebou „nedostat se do řeči“ (s. 177). V těchto ohledech byla česká společnost opravdu „nejen malá, ale i malicherná a ucpaná maloměšťáckými a šosáckými názory“ (Antal Stašek: *Vzpomínky*; viz i Urban: *Česká společnost 1848–1918*, s. 157–159).

K dalšímu už jen stručně, protože se jedná spíše o marginálie: Revoluce roku 1848 je na s. 80 hodnocena jako „neúspěšná“, na s. 47 ale „fakticky dopadla úspěšně“; takto protichůdné úsudky by bylo třeba přinejmenším konkrétně podložit. Opakovaně (na s. 12, 14, 127, 242) je autorkou zmiňováno „období komunismu“; v historické práci považují takové zjednodušující pojmenování za zarážející. Popis politických postojů Eduarda Grégra („držel se [...] politiky pasivní rezistence“, ale „nesouhlasil s politikou pasivní rezistence“, přičemž patřil mezi „pilíře radikálního demokratického proudu“; vše v jednom odstavci, s. 110) působí matoucím dojmem; bylo by vhodné jednotlivé pozice odlišit v čase. Vzpomínky Emmy Jarošové jsou situovány do jižních Čech (Třeboňsko, Jindřichohradecko); sotva je tedy lze pokládat za stati „o životě a zvycích na Moravě“ (s. 116). Studium na gymnáziu, krátký pobyt v semináři či studium na filozofické fakultě není možné považovat za Vrchlického „zásluhy“ (s. 163). Není pravda, že po roce 1852 „chybělo české periodikum“ (s. 171): po celá padesátá léta vycházely nejen úřední listy (v Praze *Pražské noviny*, na Moravě *Moravský národní list*), ale i odborně zaměřený *Časopis Českého muzea* a kulturně orientovaný *Lumír*, uprostřed desetiletí např. kritický *Obzor*, přírodovědná *Živa* a několik humoristických časopisů, ke konci padesátých let pak časopisy typu *Poutníka od Otavy* či *Posla z Prahy*. Chyběly pouze politické noviny, které by artikulovaly národní zájmy. Takovým periodikem se stal nejprve *Krásův Čas*, až poté autorkou uváděné *Národní listy*.

Práci s rozsáhlou odbornou literaturou hodnotím jako přednost disertace, přesto se domnívám, že zejména ve vztahu k pamětem jako textům by ji bylo možno prohloubit o novější perspektivu naratologickou (např. Bílek, Jedličková, Kubíček), textologickou (např. Kosák) nebo literárněhistorickou (Tureček, Merhaut, Hrdina ad.). Ačkoli úpravě práce byla evidentně věnována značná péče (viz např. praktické tabulky, fotografická příloha), její stylizační kvality jsou spíše průměrné a rušivě působí i nedostatky technického rázu (nesjednocená podoba jmen, zcela nejednotný formát odkazování a citací), ale i poměrně početné chyby gramatické (í/y, velká písmena, interpunkce, tvary jako „sepjetí“, „rescipient“, vazebné lapsy typu „Garibaldova rodina“, „symbolická malířka“ aj.).

d.

Jsem si vědom, že posudek se soustřeďuje spíše na nedostatky práce a její přednosti při tomto úhlu pohledu přišly poněkud zkrátka. Chci proto na závěr znovu připomenout její tematickou původnost, metodologickou náročnost a pečlivost komparace poměrně obsáhlého pramenného materiálu. Autorka ovšem nesetrvává pouze u vyčerpávajících popisů – jako příklad jejího umění pregnantní zkratky mohu uvést např. závěrečnou formulaci o „tendenci české rodinné paměti splývat s oficiální pamětí historickou“ (s. 244), podtrhující vyznění celé práce.

Vzhledem k uvedeným kvalitám se domnívám, že disertace Barbory Kubátové splňuje požadavky kladené na disertační práci, doporučuji ji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji hodnocením „prospěla“.

V Praze, 13. 11. 2022

doc. PhDr. Václav Vaněk, CSc.
Ústav české literatury a komparatistiky
FF UK Praha